

СТАНОВИЩЕ

Дисертацията на Владимир Филипов „Някои аспекти на интонационната типология“ предлага широк аналитичен модел на интонацията, който не е нито строго фонологичен, нито семантичен, а използва методологични похвати и от други дялове на езикознанието като синтаксиса, теорията на превода и историята на езика. Неговото изследване върху интонацията е интердисциплинарно. Според автора интонацията е специфично фонологично средство за изразяване на семантични отношения, които се осъществяват на равнище на граматиката.

В различни части на изследването той предлага елементи от дефиниция на интонацията. Например, на с.105 (“the function of all prosodic features on sentence-level conveying linguistic and pragmatic meaning”) или на с.169 (« intonation is a manifestation of a language sign, and a complex sign or co-sign at that »). Филипов използва данни както от диахронията, така и от синхронията на езика, а също и от филологическия прочит на текст. Диахронните данни допринасят за типологичната перспектива на изследването.

Глава I

Глава I стъпва на редица важни предварителни съображения. Авторът нарича интонацията „скитания еврей на лингвистиката“, като целта му е да я прикове към някое от равнищата ѝ. Той смята, че интонацията лесно се поддава на полисистемен подход, защото пресича всички езикови равнища, без да се закотвя трайно в никое от тях. Хипотезата на дисертацията е, че адекватното ниво за закотвяне на интонацията е граматическата категория падеж.

Раздел I.3 прави разбор на заглавието на дисертацията „Някои аспекти на интонационната типология“ с цел да изясни задачите на дисертацията. Дискутира се точното значение на „аспекти“ в заглавието. Авторът обявява, че проблематиката на интонационната типология ще бъде разгледана върху много различни плоскости.

Раздел I.4 съпоставя понятията интонация (сравнена с усмивката на чешърския котарак от „Алиса в страната на чудесата“), прозодия и суперсегментни характеристики. За термина суперсегментни характеристики се уточнява, че е добил популярност и гражданственост в края на 60-те и началото на 70-те години на миналия век.

Езиковата типология е анализирана като обхванат термин, покриващ всички останали понятия в заглавието.

На с.30 Филипов формулира хипотезата си, че интонацията функционира като експонент на граматическата категория падеж. В много езици интонацията е маркер на падежна форма и това е характерно за двупадежните езикови системи. Въведен е граматически модел на дълбинен падеж.

Глава II

Раздел II.2 разглежда виждането на Бенвенист за интонацията: ‘Les variétés d’intonation n’ont pas valeur universelle et restent d’appréciation subjective.’ (Benveniste, 1966: 128).

Авторът сравнява интонацията със словообразуването. И двете явления се отнасят към единиците на всички нива. Статията на Пенчева от 1983 г. и работата на Бирмингамската школа за анализ на дискурса (графика 2 на с.40) са цитирани като източници на вдъхновение. Този раздел изброява три системи, които остават извън йерархията на нивата: словообразуване, интонация и семантика. Графика 3 на с.42 показва двустранната връзка на интонацията с компонента „граматика и лексика“. Интонацията оставя следи на всяко от нивата, които пресича. Субстанцията на интонацията е разположена на фонологичното ниво, но формалните ѝ експоненти функционират открито на всички останали езикови нива.

Раздел II.3 разглежда интонацията в нейното взаимодействие с признаците на Сегментната фонология. Типична емфатична (фокусираща) структура е илюстрирана с откъс от „Великия Гетсби“ на Скот Фицджералд и неговите преводи на руски и български. Авторът анализира

критично преводите на двата езика. Той изтъква, че нито българският, нито руският език използват опозиции на гласните по дължина (дълги-кратки) или напрегнатост (напрегнати-ненапрегнати). Това позволява вокалното удължаване да бъде използвано като емфатичен признак в двата езика, докато в американския английски този ефект се постига с удължаване на сричковия пристъп най-често на ударените срички.

Френският език обаче е контрапример в това отношение: въпреки че и във френския противопоставянето на дълги и кратки гласни не съществува, този език редовно удължава съгласната в началото на сричката при фокусиране върху дадената дума: това е така нареченият "accent d'insistance" (Pierre R. Léon, *Phonétisme et prononciation du français*, Nathan, 1996:109). Емфатичното ударение във френския е в началото на думата и се проявява по различен начин в сравнение с крайното за думата неутрално ударение, което никога не прибъгва към удължаване на началната съгласна.

Раздел II.4. разглежда интонацията като падежен маркер. Авторът предлага убедителни примери за взаимодействието семантика/прозодия от немски, латински и руски. Преодоляването на двусмислие в немския език, породено от синкретизма на падежни форми (датив и генетив на женските имена в единствено число) се постига чрез интонационната система. Филипков поставя въпроса дали такова взаимодействие на интонацията с падежите е типологична характеристика единствено на синтетичните езици.

Филипов въвежда термините тоналност, тоничност и тон ("трите Т"), заимствани от *Intonation in the Grammar of English* (Halliday and Greaves 2008). Той пояснява, че системите от тонове (възходящи, низходящи и др.) конструират междуличностни отношения, докато системите на тоналност (деленето на тонови единици) и на тоничност (мястото на силната позиция в тоновата единица) конструират значения на равнището на текста. Поредиците от тонове (изборът на тоновете в последователните тонови единици) играят роля при изграждането на логически значения.

Авторът обобщава различни виждания на езиковеди за категорията падеж. Той обсъжда избора на граматичен падежен модел, който да е подходящ за анализ на интонацията според два критерия: моделът трябва да има обяснителна сила е да бъде икономичен.

Раздел II.5 очертава три основни въпроса, на които трябва да се даде отговор, като се съсредоточава върху единия от тях: обособяването на малък, краен набор от носещи значение единици. Въвеждат се понятията „ключ“ и „завършек“. Авторът изброява също така пет фактора, които си взаимодействат при оценката на степента на Комуникативен динамизъм (КД). Той обяснява предимствата на „брака по сметка“ между АЧИ (Актуалното членение на изречението) на Фирбас (Прахката школа) и подхода на Дискурсивната интонация, разработен от Дейвид Бразил (Бирмингамската школа). Трестепенният модел на Данеш е преформулиран с понятията от анализа на Фирбас. Трите равнища са: АЧИ, семантичен модел, синтактичен модел.

Глава III

Раздел III. 2. представя основите на автосегментно-метричния модел във фонологията.

Раздели III.3 до III.7 изясняват понятията на автосегментната теория: единици, принципи и др.

В раздел III.8 (Метричната фонология в съпоставка с модела SPE) авторът анализира предимствата на релационния подход към ударението. В следващия раздел III.9 той обяснява по какъв начин дисертацията на Пиерхъмбърт (1980 г.) разрешава дългогодишния дебат на тема „нива или конфигурации“.

Раздели III.10 до III.15 представят в основни линии теорията на Пиерхъмбърт за интонационната структура (*The Phonology and Phonetics of English Intonation*) и възприетите в нея единици: височинни акценти, гранични тонове, фразови тонове и т.н.

Раздел III.16 въвежда елементите на ToBI, широко приетата международна система за транскрибиране на интонация.

Раздел III.17 обяснява въвеждането на междинната фраза като ново понятие в модела.

Глава IV

Раздел IV.3 коментира отговорите на носители на българския език при анализа на примери, в които интонацията служи за изразяване на аспектуални явления.

Раздел IV.4 търси по-добър (детерминиран) анализ на взаимодействието синтаксис/семантика. Авторът сравнява подхода на АЧИ по Фирбас с модела на Ролевата и референциална граматика (RRG) при анализа на двусмислено изречение. Графиката на модела на лексикалната фонология на Гюсенховен (с.113) показва, че интонационните (постлексикални) правила се прилагат след лексикалните тонови правила в езиците с тонове.

На с.114 е представен инструментариумът на контенсивната типология. Авторът изрежда петте типа езици според тази теория.

Глава V

Раздели V.2 и V.3 разглеждат преводи както на поезия, така и на проза (Багряна, Чудомир) на езици като английски, руски, шведски. Освен това авторът сравнява прозодичните характеристики на чешкия и руския език въз основа на четиристишия от Пушкиновата поема „Жил на свете рицар бедный“.

За модела на Йокояма (2003 г.) са обяснени разграничаването на „интонация своего модуса“ и „интонация чужого модуса“, ненеутрална и неутрална интонация, както и разместването на семантичните роли.

В заключението на този раздел Филипков пише: адекватна степен на преводна еквивалентност може да се постигне само ако преводачът държи под контрол всички езикови клапи на всички нива, от дискурса до прозодията.

Раздел V.4 разсъждава върху типологичните прилики, които обхващат период от почти три хилядолетия в човешката литературна традиция. Той дава примери с употребата на обръщания (вокативи). Тяхната интонация започва с висок тон, последван от спад, който обхваща цялата интонационна фраза.

Хипотезата на Митън за общия произход на музика и език от единна форма за общуване и изразяване е изложена във връзка с виждането на Болинджър, според което е „невъзможно да се отделят езиково произволното от психологически експресивното“ (Болинджър 1964).

Раздел V.4.2 предлага продължение на анализа за единицата на интонационната фонология. Авторът коментира различни термини, които са били предлагани като еквивалент на интонационната фраза: интонационна единица (Chafe), единица, определена от пауза (Brown, Currie, Kenworthy 1980).

Вокативът в примерите от раздел V.4.1 може да бъде отделен в самостоятелна интонационна фраза със стилизирана интонация.

Единицата, определена от пауза, физическо проявление на интонационната фраза, е илюстрирана с откъс от „Илиада“ и неговия английски превод (Edwards 2002), който следва отблизо словоредата и ритмичната схема на оригинала. Авторът изтъква ефекта на разговорна непосредственост, постигнат при взаимодействието между смисъл и тонална система. Анализът постига по-голяма прецизност, като се впуска в сложното преплитане между фонология, синтаксис и дискурс. Той е обоснован с факти от историята и теорията на литературата и фолклора.

Авторът използва опростена формализация от падежната граматика по Филмор и типологията на езиковите варианти на Аркадиев: акузативен, ергативен, неутрален, контрастивен, полунеутрален.

Интонационният аспект на анализа е следният: началният стих е алтернативен въпрос с категорично низходящ тон; реализиран е като самостоятелна интонационна фраза; липсва фонологично значима пауза пред съюза OR; неутрализацията на трите роли S, A и P е отразена чрез най-слабо маркирания интонационен контур.

Раздел V.6 анализира понятието „лектон“, въведено от древногръцките стоици като хипероним на пресупозиция и интонация. Според автора техният подход е незаслужено пренебрегван от съвременните фонологични модели на интонацията.

Забележки:

Някои заглавия, които са емблематични в областта на езиковата типология, липсват в библиографията. Такова е, например, обемистото двутомно издание *International Handbook « Language typology and language universals »* (Degruyter, 2001) със съставители Martin Haspelmath, Ekkehard König, Wulf Oesterreicher и Wolfgang Raible.

Прави впечатление и отсъствието на главата “The Phonology of Proto-Indo-European” на Andrew Miles Byrd от изданието *Comparative Indo-European Linguistics. An International Handbook of Language Comparison and the Reconstruction of Indo-European*, vol. 3 (2018).

Дисертацията на Brechtje Post върху френската интонация, озаглавена ‘Tonal and Phrasal Structures in French intonation’ (Nijmegen, 2000), ми се струва подходяща за включване при прегледа на изследвания върху интонацията на езици, различни от английския.

За предпочитане е цитатът на Бенвенист на с.157 да бъде според френския оригинал, а не в руския превод. Впрочем авторът е цитирал Бенвенист на френски на с.44. Оригиналният текст според Benveniste 1966 е следният: Il y a donc, dans ce procès, une double instance conjugquée : instance de je comme référent, et instance de discours contenant je, comme référé. La définition peut alors être précisée ainsi : je est l'individu qui énonce la présente instance de discours contenant l'instance linguistique je. Par conséquent, en introduisant la situation d' « allocution », on obtient une définition symétrique pour tu, comme l'individu allocuté dans la présente instance de discours contenant l'instance linguistique tu. (с.252-253)

Би било добре коментарът за езиковата интуиция на носителите на българския език (на основата на примерите от М. Янакиев) на с.104 да бъде подкрепен с тест, проведен с макар и ограничен брой носители на езика.

Препоръки:

1) да се добави индекс на съкращенията (такъв индекс е предложен само за библиографията), което би улеснило възприемането на текста от читателя
Например, TBU = tone-bearing unit, CSR = Compound Stress Rule, но също и съкращения като LP = Liberman and Prince

2) да се добавят препратки между главите, а също така и между раздели в рамките на една и съща глава

Така например, на с.68 след текста «for the time being the empirical justification will be left unaccounted for» би било добре да се направи препратка към раздела, където може да се прочете въпросната обосновка.

3) да се осъществи по-тясна връзка между разделите върху ролята на интонационната структура и транскрипционната система ToBI и анализа на преводите в последната глава

Заклучение:

Владимир Филипов убедително и с критичен поглед излага личното си виждане по темата за интонационната типология. Той демонстрира добро познаване както на класиците, така и на съвременните автори, работили в тази област.

В дисертацията си Филипов си служи с многобройни теоретични рамки и модели, изследва възможностите за съчетаването им, но също и противоречията между съответните конкурентни теории. Той използва теорията, за да поставя въпроси и изяснява техните възможни отговори.

Структурата на изследването показва задълбочено разбиране на проблематиката и изясняване на направения методологичен избор. Авторът разсъждава и върху ограниченията на методологията. Дисертацията излага коректно и изяснява връзките си с предходните

изследвания по темата. Тя повдига и въпроси, които могат да бъдат обект на бъдещи изследвания.

Стилът се отличава с прецизност и яснота. Авторът системно обяснява използваната от него терминология, като спазва академичен тон.

Подробният автореферат на български език е изчерпателен и същевременно стегнат. Той ясно излага засегнатата проблематика, методологията и приноса на изследването.

Хипотезата на дисертацията е оригинална и значима, даваща възможност да се изследват критично многобройни аспекти на интонационната типология.

Взимайки предвид гореспоменатите фактори, изразявам становище, че представеният от Владимир Филипov дисертационен труд отговаря на всички условия за присъждане на научната и образователна степен „доктор“.

доц. д-р Георги Жечев

Катедра „Романистика“, ФКНФ, СУ „Св. Климент Охридски“